

УДК 376-056.313:94(477)

О. Орехова,
вчитель історії,
спеціаліст вищої категорії,
Бердичівська спеціальна школа
Житомирської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0003-1595-4766>

Організація самостійної роботи учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках історії України

Анотація. У статті обґрунтовано важливість методичних рекомендацій щодо організації самостійної роботи учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках історії України відповідно до навчальної програми з курсу «Історія України» (Київ, 2015 р.) для 7–9-х класів спеціальних освітніх закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями. Автор досліджує проблеми використання самостійної роботи учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках, акцентує увагу на індивідуальному та диференційованому підході в організації такої роботи в умовах спеціального освітнього закладу.

Ключові слова: учні з інтелектуальними порушеннями, спеціальний освітній заклад, індивідуальний та диференційований підхід, пізнавальна діяльність, корекційна робота, самостійна робота.

O. Orekhova,
Teacher of History,
the specialist of higher category,
Berdychiv special school
of Zhytomyr regional Council
<https://orcid.org/0000-0003-1595-4766>

The organization of independent work of the pupils with intellectual deviation at the History of Ukraine lessons

Abstract. The article grounds the importance of methodological recommendations for organizing independent work of pupils with intellectual deviations at the History of Ukraine lessons in accordance with the curriculum of the course «History of Ukraine» (Kyiv, 2015) for 7-9 grades of special educational institutions for children with intellectual deviations. The author explores the problems of using independent work at the lessons for pupils with intellectual deviations, emphasizes the individual and differentiated approach in the organization of such work in a special educational institution.

Keywords: pupils with intellectual deviations, special educational institution, individual and differentiated approach, cognitive activity, corrective work, independent work.

Постановка проблеми. У педагогіці існує безліч різноманітних методів і засобів, що сприяють активізації пізнавальної діяльності. Одним із таких засобів є самостійна робота. Використання її на уроках історії спонукає учнів до аналізу завдань, пошуку плану рішення, встановлення зв'язків, виконання навчальних дій, що загалом активізує їхню пізнавальну діяльність. Цим і обумовлена актуальність теми «Організація самостійної роботи учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках історії України».

В учнів з інтелектуальними порушеннями низький рівень сформованості такої пізнавальної діяльності. Тому є актуальним вивчення цієї проблеми та вдосконалення засобів та прийомів, спрямованих на реалізацію принципу самостійності в освітній діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.

Аналіз останніх публікацій. В останні роки значно зріс інтерес до проблеми самостійної роботи учнів. Збільшилася роль самостійних робіт в освітньому процесі, чіткіше визначилися методика та дидактичні засоби ефективної її організації. Дослідження психологів і педагогів підняли вчення про самостійну освітню діяльність учнів на вищий рівень. Вона вже сьогодні обґрунтована як важливий ланцюг процесу навчання. Розроблені психолого-педагогічні основи підвищення ефективності пізнавальної діяльності учнів за допомогою раціонально організованої самостійної роботи.

У дослідженнях В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна, П. Я. Гальперіна, Н. О. Менчинської, М. Н. Скаткіна, Б. П. Єсіпова, М. Г. Дайрі та інших психологів, дидактиків та методистів самостійна робота школярів розглядається як одна з передумов свідомого й міцного оволодіння знаннями. Вона сприяє розвитку пізнавальних можливостей і пізнавальної самостійності учнів у навчанні. Відомо, що навчання в найпростішому вигляді – це двоєдиний процес. Одна його сторона – це самостійне засвоєння учнями знань і вмінь, інша – організація цього засвоєння. Ось чому ефективність навчання залежить як від ступеня інтересу самого учня до пізнавальної діяльності, так і від якості організації навчання. Досвід показує, що ті знання, які повідомляються на уроці лише словесним шляхом і самостійно не опрацьовуються, являються найслабшими.

Мета статті: описати особливості організації, засоби та етапи формування самостійної роботи учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках історії України.

Виклад основного матеріалу. Успішність засвоєння історичного матеріалу визначається цілісною методикою корекційної роботи, яку розробляє сам учитель в спеціальній школі.

Це такі її принципи, як певна уповільненість навчання, багаторазова повторюваність, варіативність у змісті й способах подачі знань, опора на більш розвинуті або більш збережені психічні функції учня, тісне поєднання слова, образу і дії; індивідуалізація і диференціація в навчанні, постійна стимуляція

учнів до активної участі у процесі навчання тощо.

Учитель на уроках історії у спеціальному освітньому закладі повинен не лише цікаво та доступно розповісти, а й організувати активну самостійну роботу учнів.

Коли учень бере участь у відтворенні змісту тексту, працює над завданнями, то й знання у нього будуть міцними та усвідомленими.

Як відомо, розумова діяльність учнів відбувається у двох аспектах:

1) відтворення знань, одержаних у готовому вигляді від учителя або з підручника;

2) самостійна діяльність, спрямована на здобуття знань, їх усвідомлення та застосування. І в першому, і в другому випадку учні активні, але в другому потрібна значно більша самостійність. Тому перший вид розумової діяльності можливий тільки як засіб закріплення знань, їх перевірки та уточнення. Його варто доповнювати такою самостійною діяльністю учнів, яка передбачає елементи творчості.

У спеціальному освітньому закладі насамперед звертається увага на індивідуальний та диференційований підхід в організації самостійної роботи учнів з інтелектуальними порушеннями – це не лише різний ступінь детального пояснення завдання, а й використання різних за складністю завдань.

У самостійну роботу вводиться лише те, що учні з інтелектуальними порушеннями вміють робити. У процесі самостійної роботи у таких учнів виникають певні труднощі. Це пояснюється недостатньою мотивацією їхньої діяльності, відсутністю елементарних навичок самостійності, невпевненістю, слабким проявом волевих зусиль до подолання труднощів, які виникають, тощо.

Знання з історії учні з інтелектуальною неспроможністю засвоюють дуже спрощено. Їм властива бідність уявлень, вони погано диференціюють суттєві та другорядні ознаки явищ, їм важко визначити головні причини подій і фактів, встановити причинно-наслідкові зв'язки. Ось чому такі учні часто не виявляють відповідного інтересу, не заглиблюються в суть явищ і фактів, часто звертаються до механічного заучування навчального матеріалу.

У зв'язку з цим зростає значення самостійної роботи як дієвого засобу розвитку пізнавальної активності учнів. Саме тому потрібно звернути увагу на створення ситуації успіху під час самостійної роботи таких учнів.

Навчальний матеріал з історії повинен бути емоційним, доступним, його обсяг та зміст має відповідати умінням і навичкам учнів самостійно розв'язувати пізнавальні завдання. А пояснення та завдання до цього матеріалу повинні бути зрозумілими для кожного учня.

У завданнях слід передбачати різноманітні види діяльності, добирати ілюстративний і дидактичний матеріал, обдумувати засоби самоконтролю тощо.

Учитель повинен підготувати навчальний матеріал, враховуючи індивідуальні можливості кожного учня, рівень їхнього розвитку, мислення, пам'яті, характер працездатності, темп роботи тощо. Тобто, готуючи зміст

самостійної роботи, важливо розробити кілька варіантів завдань, які б відповідали умінням і навичкам учнів з інтелектуальними порушеннями. Диференційовані завдання для самостійної роботи допоможуть учителеві своєчасно виявити прогалини в знаннях учнів.

Отже, самостійну роботу учнів можна практикувати лише тоді, коли вони засвоять відповідні навички та вміння.

Саме в процесі колективної роботи здійснюється підготовка учнів з інтелектуальними порушеннями до виконання самостійної роботи. Тобто учні під керівництвом учителя виконують ті роботи, які вони надалі будуть виконувати самостійно.

Допомагають організувати самостійну роботу учнів чіткість розповіді, план, виділення головного, підкреслення нових термінів, дат, назв, імен, висновків.

Робота з підручником є важливою формою самостійної роботи у спеціальному закладі. На уроках історії вчитель формує вміння самостійно працювати з текстами. Самостійна робота з підручником сприяє одержанню глибоких і міцних знань, а також розвиває пізнавальні здібності учнів.

Пристаючи до роботи з підручником і детально ознайомившись з його змістом, структурою, методикою викладу матеріалу, методичним апаратом, учитель заздалегідь підбирає матеріал для самостійного опрацювання учнями, старанно планує види самостійних робіт, які будуть виконуватись учнями як на уроках, так і в процесі підготовки домашніх завдань.

Слід приділити достатню увагу ознайомленню учнів з підручником. Бажано, щоб вже на першому уроці діти познайомились зі структурою підручника, його художнім оформленням, дізналися про роль і значення різних шрифтів.

Лише за таких умов самостійна робота буде виступати як важливий засіб розвитку в учнів пізнавальних здібностей: спостережливості, допитливості, логічного мислення, пам'яті, творчої активності в добуванні та застосуванні знань.

Учитель на уроках історії повинен формувати навички користування історичними документами, самостійно працювати над історичною художньою літературою.

Для самостійного опрацювання історичних джерел потрібна велика підготовча робота.

Підготовка до самостійної роботи учнів над документом не обмежується ретельним доббором матеріалу. Необхідно також старанно продумати методичні засоби, визначити прийоми, якими зміст документа буде доведений до свідомості учнів з інтелектуальними порушеннями. Це і введення легких для сприймання уривків безпосередньо до розповіді вчителя, і організація коментованого читання складних документів. Можна застосовувати й таку форму роботи з документом: розповідь учителя поєднати з читанням і аналізом документа учнями.

Готуючись до роботи з документами, важливо враховувати загальний розвиток учнів, навички читання, наявність у них практичних умінь тощо.

Так, вивчаючи тему «Князь Олег. Утворення Київської держави», можна під час самостійної роботи використати уривок літопису «Повість минулих літ», де описується похід князя Олега на Константинополь. Учням з вищим рівнем знань варто запропонувати крім читання документа ще й запитання за змістом мініатюри з літопису «Похід Олега на Константинополь у 907 р.» та картини «Олег прибиває свій щит на воротах Константинополя». Бажано, щоб учні давали відповідь своїми словами, вказуючи на окремі місця з документа. Учні з нижчим рівнем знань, відповідаючи на запитання, лише вибирають з тексту місця, які безпосередньо пов'язані із зображеною подією.

Головна мета у самостійній роботі з історичним документом – навчити учнів аналізувати історичні факти, про які вони читають, порівнювати їх, знаходити зв'язки між ними, узагальнювати та робити висновки.

На уроках історії учні з інтелектуальними порушеннями самостійно працюють і над художньою літературою. Ознайомлення учнів з методикою читання та формами запису прочитаного – складова частина підготовки їх до самостійної роботи над книгою на уроці. Важливе значення має ознайомлення учнів з тим, як відшукати в книзі потрібний матеріал.

Відомо, що систематичний виклад матеріалу в живій цікавій формі – це шлях до забезпечення міцних знань учнів. Але самого лише слова не досить, щоб виробити конкретні історичні уявлення. Не слід забувати, що освітній процес активізується зоровим сприйманням. Ось чому на уроках історії ми широко використовуємо історичні карти, картини, ілюстрації з підручника, малюнки з газет і журналів, макети, муляжі, моделі. Щоб учні могли самостійно працювати з картою, потрібно в процесі попередньої роботи прищеплювати їм уміння вільно орієнтуватися на карті, правильно і швидко розбиратися в умовних позначеннях, пов'язувати відомості карти з текстом підручника.

Ця робота сприяє формуванню навичок правильного запису. Важливе значення набувають у цьому плані записи на дошці, які вчитель робить в процесі розповіді або учні виконують за завданням учителя.

Учитель записує на дошці дати подій (стовпчиком, дату під датою, подію під подією). Наприклад, під час вивчення теми «Гетьманування Івана Виговського. Конотопська битва» варто зробити такий запис:

<u>Рік</u>	<u>Подія</u>
1657 рік	Обрання гетьманом Івана Виговського
1658 рік	Гадяцький договір з Польщею
1659 рік	Конотопський договір

Такий запис – взірць для учнів щодо ведення хронологічної таблиці.

У стовпчик записуються також назви, імена. Наприклад, під час вивчення теми «Перші перемоги 1648 року» учитель разом з учнями записує на дошці місця, де козаки отримали перші перемоги.

Перші перемоги 1648 року

Річка Жовті Води

Місто Корсунь
Горіхова Діброва
У стовпчик записують і терміни.

Козацька старшина

Кошовий отаман
Військовий суддя
Військовий писар
Осавул
Курінний отаман
Аналогічно записують і перерахування.

Суспільні стани козацької України

Козацтво
Шляхта
Духовенство
Міщанство
Селянство

Запис і креслення на дошці – важливий елемент колективної роботи. Ця робота знайомить учнів з правильним оформленням самотійних робіт.

У дидактичній літературі самотійна робота учнів вважається ефективною і доцільною на всіх етапах освітнього процесу. Як свідчать результати ряду експериментальних досліджень, вивчення передового досвіду, слід завжди дбати про комбінування самотійної роботи з іншими прийомами та методами навчання. Учні з інтелектуальними порушеннями значно краще розуміють і міцніше запам'ятовують історичний матеріал, якщо пояснення вчителя поєднуються з різними видами самотійної роботи, проте керівним на уроці історії залишається слово вчителя. Ефективність розповіді вчителя і самотійної роботи учнів залежать від змісту і характеру навчального матеріалу, наявності в учнів пізнавальних навичок та вмінь самотійної роботи.

Одним з видів самотійної роботи учнів є словникова робота. Така робота проводиться на кожному уроці історії. Слід домагатися, щоб усі нові слова, які є в тексті, були зрозумілі учням і практично ними засвоєні. Засвоїти те чи інше слово – це означає правильно його вимовляти, знати його значення, правильно вживати, писати. Застосовуючи той чи інший метод пояснення учням незрозумілих слів, ми у такий спосіб допомагаємо мовникам. Використовуємо такі форми роботи: тлумачення значення слова безпосереднім показом об'єкта або його зображення, введення слова в речення, використання знань з попередніх тем, пояснення слів учнями за контекстом підручника або розповіддю, використання синонімів тощо. Звертаємо увагу на різницю в значенні слів залежно від епохи, коли ці слова вживаються. Радимо учням у своїй відповіді використовувати фразеологічні вирази. Ці вирази часто називаються крилатими. Вони влучні й надають мові яскравості.

Словникова робота має велике виховне значення. Дуже корисно добирати слова на певну тему. Робота зі словником проводиться систематично. Учнім рекомендовано вести словник. Записуються лише ті слова, які мають увійти в

активний запас дітей. Важкі для вимови слова підкреслюють червоним олівцем. До словника також записують найбільш уживані фразеологічні звороти.

Слід звертати увагу і на форму запису. Більшими буквами ліворуч записуються терміни й вислови, праворуч меншими – визначення.

Час від часу варто вивішувати таблиці «Говори правильно», в яких пишуть слова з позначенням наголосів.

Перевірку розуміння історичних термінів на уроці проводять по-різному. Інколи учням пропонують підібрати терміни, що стосуються певної теми. До деяких термінів учні добирають синоніми, до інших – антоніми.

Перевіряти розуміння дітьми окремих слів можна і за допомогою запитань.

Пропонуємо скласти коротку розповідь за поданими словами або дати відповіді на запитання, вживаючи запропоновані слова.

Корисна форма самостійної роботи – мовчазне читання окремих уривків тексту.

Учні не лише читають, а виконують певне завдання вчителя. Для цього краще добирати матеріал не описового характеру, а уривки, які вимагають глибокого осмислення. Хоч цей прийом відіграє другорядну роль на уроках історії в спеціальному освітньому закладі, однак допомагає закріпити матеріал і виховує уважне ставлення до тексту. Використати цей прийом учитель може з будь-якою метою. Перед початком мовчазного читання треба передбачати певні завдання. Так, під час вивчення теми «Участь запорожців у Хотинській війні» варто запропонувати завдання: «Прочитайте текст і знайдіть те, про що я не розповідала під час пояснення».

Прагнучи зосередити увагу учнів на головному в тексті, вчитель може виділити для читання окремі частини або навіть абзаци. Наприклад, під час уроку на тему «Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Козацькі походи» у 8 класі учні за вказівкою вчителя читають третій абзац у підручнику (тема 10, ст. 60). Учитель пропонує подумати й пояснити, які зміни здійснив Петро Сагайдачний у козацькому війську.

Використовуючи різні види самостійної роботи інтелектуально неспроможних учнів з підручником, які спрямовані на формування навичок і умінь пізнавальної діяльності, слід звертати також увагу учнів на дати, назви, імена, терміни. З цією метою пропонується ряд завдань. Наприклад, можна дати завдання: вписати в хронологічну таблицю дати, вписати нові терміни, назви, імена в зошит або історичний словник.

Особливу увагу звертаємо на послідовність або перелік викладених фактів, подій тощо. Для цього пропонуємо вписати в стовпчик:

– основні події повстання під керівництвом козацького отамана Северина Наливайка (8 клас);

– основні події з теми «Скасування автономного устрою України» (8 клас);

– основні події з теми «Українська Центральна Рада. Михайло Грушевський» (9 клас).

Головну увагу під час використання цих самостійних робіт на уроках історії треба спрямовувати на формування в учнів з інтелектуальними порушеннями історичних уявлень і понять, на розвиток логічного мислення, причинно-наслідкових зв'язків, узагальнень, висновків, осмислення, закріплення і розширення знань.

Індивідуальна самостійна робота учнів з інтелектуальними порушеннями є важливим елементом уроку історії. Готуючи завдання для самостійної роботи учнів, слід враховувати різний рівень підготовки учнів і не забувати, що успіх самостійної роботи певною мірою визначається і контролем учителя за діяльністю учнів. Такий контроль допомагає своєчасно виявити та виправити помилки. Періодичне оцінювання правильності дій підбадьорює учнів, сприяє розвитку впевненості, стимулює до дальшого виконання самостійної роботи.

Висновки. Таким чином, самостійна робота є одним із засобів активізації пізнавальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями.

Вона може дати бажані наслідки лише тоді, коли застосовується систематично і коли вчитель історії працює в тісному контакті з викладачами інших предметів, зокрема викладачами мови, літератури, географії.

Матеріал для самостійної роботи має бути посилюючим для учнів, а запас їхніх попередніх знань давати змогу виконати визначені вчителем завдання. Роботу слід починати з найпростіших видів і поступово ускладнювати.

Самостійна робота, у процесі якої формуються вміння і навички самостійно набувати знання та застосовувати їх у житті, є одним із багатьох перевірених засобів підготовки учнів до життя та практичної діяльності у соціумі.

Список використаних джерел та літератури

1. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів з порушеннями інтелектуального розвитку : навчально-методичний посібник / авт.: Чеботарьова О. В., Трикоз С. В., Блеч Г. О. та ін. Київ ; ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 88 с.

2. Косенко Ю. М. Дидактична гра як метод нервово-психічної підготовки учнів з вадами інтелекту на уроках історії. *Дефектолог.* 2012. № 12. С. 16 – 20.

3. Методичні рекомендації до організації самостійної роботи учнів на уроках історії в допоміжних школах. Київ : РУМК спецшкіл, 1981. 43 с.

4. Коротаєв Б. І. Методи навчально-пізнавальної діяльності учнів. Київ, 1991.

5. Майстер-клас «Самостійна продуктивна діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями під час уроків у спеціальній школі». URL: <https://naurok.com.ua/mayster-klas-samostiyna-produktivna-diyalnosti-uchniv-z-intelektualnimi-porushennyami-pid-chas-urokiv-u-specialniy-shkoli-168549.html>.

6. Методика викладання історії в допоміжній школі : методичні рекомендації / упоряд.: Гіренко Н. А., Гришин Ю. І., Липа В. О. Слов'янськ : СДПУ, 2010. 157 с.

7. Навчальна програма для 7–10-х класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей з курсу «Історія України» / уклад. Косенко Ю. М. Київ, 2015.

8. Організація самостійної роботи учнів на уроках у малокомплектній школі. *Початкова школа*. 2004. № 1. С. 45–48.

9. Пометун О. І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2005. 328 с.

10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ : Абрис, 1997. 256 с.